

MODELI SISTEMA GLAGOLSKIH VREMENA U ENGLESKOM JEZIKU

VJEKOSLAV SUZANIĆ
Filozofski fakultet u Zadru

UDK: 802.0-56
Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 1984-10-31

Razmatraju se tri modela sistema glagolskih vremena.

W. E. Bull je usporedio sisteme glagolskih vremena s kalendarom, tj. odredbama o vremenu. Njegov hipotetički vremenski sistem operira s četiri osi orijentacije. Svima je ishodište u točki sadašnjosti koja je istovremena s govornim aktom. Osnova tom sistemu su odnosi u fizikalnom vremenu, izvanjezični.

Postoje dva tipa modela kojima je polazna točka u jezičnim resursima. U modelu s dva glagolska vremena odnosi se realiziraju u osam binarnih opozicija u morfologiji glagolske grupe. Glagolsko vrijeme se realizira na prvom elementu u finitivnoj glagolskoj grupi, pa se taj element naziva finitivnim.

Model s tri glagolska vremena je u deskripciji M. A. K. Hallidaya rekurzivam i omogućava ponavljanje operacije izbora. Sastoji se od nekoliko srodnih sistema koji su uvjetovani jezičnim faktorima. Tako glagolska vremena u nezavisnoj klauzi i vremena u zavisnoj klauzi pripadaju različitim sistemima.

Glagolsko vrijeme nije jedino sredstvo za iskazivanje odnosa u fizikalnom vremenu. Drugo takvo sredstvo u glagolskoj grupi je aspekt.

0. 1. Glagolska grupa u engleskom jeziku može se sastojati od jedne riječi ili od nekoliko riječi. Način na koji je sastavljena ne odražava neposredno gramatičke sisteme koji su karakteristični za nju: njena morfologija nije odraz njene sintakse a ni njena sintaksa nije odraz njene morfologije. Tako npr. *was taught* je s jedne strane nalik na *was teaching* a s druge na *taught* ali privid vara: *was taught* se razlikuje od *was teaching* u kategorijama vremena i stanja, a *taught* ima isto glagolsko vrijeme (prošlo) kao *was taught* i isto glagolsko stanje (aktiv) kao *was teaching*.

Riječi od kojih je složena glagolska grupa su glagoli. Glagol je vrsta riječi, te se *was taught* sastoji od dviju riječi i obje su glagoli. Prva riječ je pomoćni glagol, druga riječ je leksički glagol. Popis leksičkih glagola je velik i može se naći u rječniku; popis pomoćnih glagola je relativno kratak i čine ga oblici glagola *be*, *have*, *do* i oblici modalnih glagola. Pored glagola u glagolskoj grupi mogu doći neke partikule i negacije *not* i *n't*.

0. 2. Kada se glagolska grupa sastoji od dvaju glagola ili više njih, oni dolaze u strogom redu, a oblik svakog narednog glagola ovisi o riječi koja mu prethodi. U primjeru

will have been being taught

iza riječi *will* dolazi infinitiv, iza riječi *have* dolazi prošli particip, prvo *be* zahtijeva prezentski particip (tj. prvo *be* je pomoćni glagol za tvorbu progresivnih oblika) a drugo *be* traži prošli particip (tj. drugo *be* je pomoćni glagol za tvorbu pasivnih oblika).

Kategorije koje razne riječi u glagolskoj grupi iskazuju mogu se klasificirati prema nekoliko različitih kriterija. Ovdje je izabrana kategorija glagolskog vremena.

1.0. Glagolsko vrijeme je deiktička kategorija kojom se proces iskazan glagolom locira u fizikalnom vremenu. Značenja glagolskih vremena treba povezati s fizikalnim vremenom: opozicije u tekstu s opozicijama u nečem izvan jezika. Polazna točka može biti izvan jezika ili u jeziku. Kao primjer modela kome je polazište izvan jezika može poslužiti hipotetički vremenski sistem (HVS) kako ga je razradio Bull.¹ Ako je polazište u jeziku, moguća su barem dva modela: prema jednom engleski glagol razlikuje dva glagolska vremena a prema drugom modelu razlikuje tri glagolska vremena.

1.1. HVS je nalik na kalendar, na odredbe o orijentaciji u fizikalnom vremenu. Kao što kalendar ima svoju os orijentacije, svoje ishodište, u godini 1. nove ere, ili kao što brojna crta ima svoje ishodište u broju 0 (nula) tako i gramatički kalendar ima svoje ishodište u sadašnjoj točki (ST). Fizikalno vrijeme se može predočiti crtom i zamisliti da se promatrač nalazi u točki ST:

—∞ ————— ST ————— +∞

Na dijagramu lijevo je prošlost, desno budućnost. Ako se sada zamisli da se promatrač nalazi u novoj ST, prvotna ST doživljava metamorfozu: pomakla se je u prošlost i sada postoji samo u sjećanju odakle se može dozvati kao retrospektivna os orijentacije. Sada se ta točka može simbolizirati ZT (zapamćena točka) i sadržaj svijesti promatrača izgleda ovako:

—∞ ————— ZT ————— ST ————— +∞

Moguće je postupak okrenuti i pretpostaviti da će promatrač anticipirati neku novu os orijentacije u budućnosti. Ta nova os može se simbolizirati BT (buduća točka):

—∞ ————— ST ————— BT ————— +∞

Ako se jedno i drugo spoji, dobiva se

—∞ ————— ZT ————— ST ————— BT ————— +∞

Imamo pred sobom otvoren »sistem u kome su projekcione mogućnosti teoretski beskonačne«. ² Od svake osi orijentacije može se prelaziti na neku novu, od one opet na neku novu itd. *ad infinitum* ili *ad nauseam*.

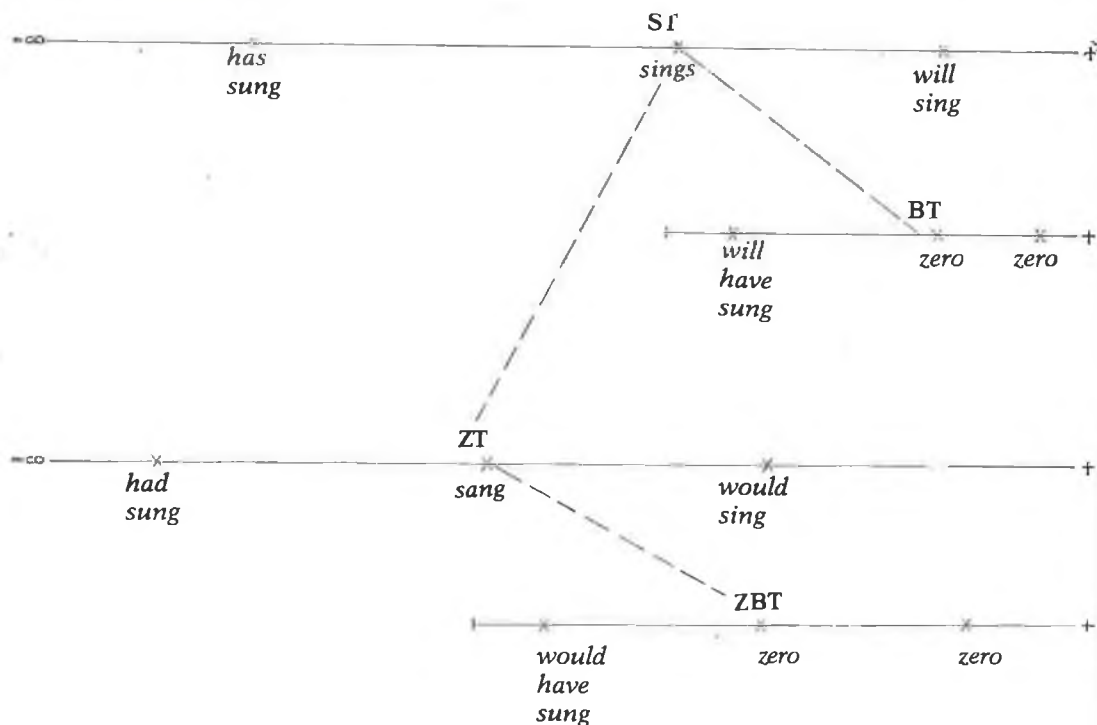
Ako se promatra vrijeme istodobno s više osi orijentacije, nastaje problem snalaženja. U ST vrijeme je ili +∞ ili —∞. To odgovara tradicionalnom vjerovanju da je sve vrijeme ili prošlost ili budućnost. Ali kada se ZT i BT postave na vremensku crtu zajedno sa ST, nastaje ozbiljan problem relativnosti, direkcionalnosti i identifikacije. ST —∞ očito nije isto što i ZT —∞, a vrijeme između ST i ZT je nejasno. Što je prošlost s obzirom na ST može biti budućnost s obzirom na ZT. Isto tako što je budućnost s obzirom na ST može biti prošlost s obzirom na BT.

Velika je vjerojatnost da broj osi orijentacije nije veći od četiri. Do četvrte osi orijentacije dolazi se ovako: »Ako se ZT može dozvati u

¹ William E. Bull, *Time, Tense, and the Verb*, Berkeley i Los Angeles 1963 (1960).

² Bull, *op. cit.*, str. 22.

sjećanje u ST i ako se BT može anticipirati u ST, onda potpuno sjećanje ne bi bilo moguće kada promatrač ne bi zapamtio u ST da je anticipirao BT dok je bio u ZT. Ova retrospektivna točka orijentacije, koja se simbolizira ZBT (zapamćena buduća točka) je četvrta os orijentacije potrebna da se kompletira hipotetički vremenski sistem.³ Ovdje se daje dijagram takva sistema.

Na dijagramu su osi orijentacije predočene svaka na posebnoj crti. Na svakoj osi moguća su tri vremena, označena znakom x: prošlo, sadašnje i buduće, idući slijeva nadesno. Za osi ST i ZT prošlost i budućnost steru se u beskonačnost, a za BT i ZBT prošlost ide samo do točaka odakle se BT odnosno ZBT anticipiraju kao osi orijentacije, a lijevo od njih se distinkcija između prave i relativne prošlosti gubi. Točkaste crte pokazuju vremenske relacije između ST i ostalih osi orijentacije: BT je smještena desno u odnosu na ST, ZT je smještena lijevo u odnosu na ST, a ZBT je smještena desno u odnosu na ZT. Vremena su predočena znakom x, tj. točkama, iako ih Bull tretira kao vektore. Na dijagramu su upisani oblici glagola *sing* na mjestima kamo ih je stavio Bull.⁴ Time nisu iscrpljene sve mogućnosti engleskog jezika, a navedeni oblici se upotrebljavaju za iskazivanje i drukčijih vremenskih odnosa. Takav sistem znači poboljšanje u odnosu na druge sheme, npr. Jespersenovu,⁵ na kojoj su vremenski odnosi prikazani na jednoj jedinjoj crti.

³ Bull, *op. cit.*, str. 23.

⁴ Bull, *op. cit.*, str. 25. i 31.

⁵ Otto Jespersen, *Modern English Grammar*, London i Copenhagen 1954², Part IV, 1. 1. Isto tako od istog pisca *Essentials of English Grammar*, London, 1933, 23. 1. 1. i 23. 1. 2.

V. SUZANIC: MODEL SISTEMA...
Iako se HVS bazira na odnosima koji postoje neovisno o jeziku i nemaju s jezikom nikakve veze osim što se iskazuju i jezikom, on se može zgodno upotrijebiti, upravo zbog te neovisnosti o jeziku, za objašnjavanje nekih upotreba glagolskih vremena u jezicima, pa tako i u engleskom jeziku. Ovdje se daje kratak prikaz tzv. slaganja vremena.

1. 2. Slaganje vremena može se definirati kao ovisnost lika finitivne glagolske grupe u zavisnoj klauzi o liku finitivne glagolske grupe u glavnoj klauzi. Može se reći i jednostavnije: lik glagolske grupe druge klauze u složenoj rečenici ovisi o liku glagolske grupe u klauzi koja prethodi. Red klauza u rečenici pri tome je sporedan: posve je jednak postupak kada je prva klauza glavna i kad je prva klauza zavisna. Redovan red klauza u rečenici stvara privid mirnoće a inverzija stvara napetost. U slaganju vremena ovisnost se manifestira u ograničenom inventaru glagolskih vremena koja se realiziraju u drugoj klauzi.

Ako se na dijagramu HVS zanemare crte na kojima su osi BT i ZBT i razmotre samo osi ST i ZT, vidjet će se da za tri točke na crti s osi ST dolaze redom glagolska vremena: perfekt, prezent i futur, a na crti s osi ZT: pluskvamperfekt, preterit i futur u prošlosti. Restrikcije u izboru glagolskih vremena mogu se formulirati ovako:

Ako se u prvoj klauzi nalazi koje od glagolskih vremena navedenih na crti s osi ST, u drugoj se klauzi javlja vrijeme koje odgovara točki ST (prezent) ili vrijeme na svakoj točki koja je s točkom ST spojena punom ili isprekidanom crtom (pored prezenta još i perfekt, futur i preterit).

- *I think you look well*
- *You say you are here.*⁶

Ako se u prvoj klauzi nalazi koje od glagolskih vremena navedenih na crti s osi ZT, u drugoj se klauzi javljaju vremena navedena na toj crti (pluskvamperfekt, preterit, futur u prošlosti).

- *I thought you looked well.*
- *You said you were here.*

U gramatikama engleskog jezika slaganje vremena se ne definira na način kako je to učinjeno ovdje, niti se navode restrikcije, već se govori o promjenama koje se vrše ako se sadašnje vrijeme u glavnoj klauzi zamijeni kojim prošlim vremenom. Takve se zamjene obično vježbaju prebacivanjem rečenica iz upravnog govora u nepravni, a prešućuje se da se prilagođavanje glagolskog vremena javlja još i u nekim drugim vrstama zavisnih klauza.⁷ O iznimkama i odstupanjima od pravila neće ovdje biti govora.

U vezi s glagolskim vremenim vezanim za os BT valjalo bi napomenuti barem ovo: događaji u budućnosti ne mogu se precizno postaviti na vremenskoj crti. Svejedno je hoće li neki događaj biti prije ili poslije nekog drugog događaja u budućnosti. Engleski oblik *would have sung* je na dijagramu HVS predviđen za predbuduće vrijeme, tj. vrijeme

⁶ Primjeri iz Randolph Quirk et al., *A Grammar of Contemporary English*, London 1973 (1972), str. 86.

⁷ C. T. Onions, *An Advanced English Syntax* (ed. B. D. H. Miller), London 1971, str. 70. spominje prilagodbu glagolskog vremena (*readjustment of tense*) u nekim pogodbenim rečenicama.

koje je prošlost u odnosu na os orijentacije u budućnosti (BT) pa je zato taj oblik i uzet za oznaku negativnog vektora, no taj oblik se može upotrijebiti i za događaj koji je istovremen s nekim drugim budućim događajem.

2. 1. Kad je polazište za deskripciju glagolskih vremena u engleskom jeziku u jeziku samu, mogu se konstruirati dva modela. Prema jednom, engleski glagol izražava svojim oblicima dva glagolska vremena: prošlo vrijeme i vrijeme koje se u nedostatku pogodnijeg termina može nazvati sadašnjim.⁸ U takvu modelu se kontrasti iskazuju kao binarne opozicije u kojima je jedan član formalno markiran. Takvih binarnih opozicija ima osam:

- 1) prošlost : sadašnjost
- 2) interogativnost : afirmativnost
- 3) negativnost : pozitivnost
- 4) perfektivnost : neutralnost
- 5) progresivnost : neutralnost
- 6) pasivnost : aktivnost
- 7) modaliziranost : nemođaliziranost
- 8) naglašenost : nenaglašenost.

Na prvom mjestu naveden je uvijek markirani član opozicije. Oblik glagola *teach* koji je markiran u svih osam opozicija glasi:

'wouldn't (he) have been being taught

a oblik koji nije markiran ni u jednoj od tih osam opozicija glasi:

(he) teaches.

Opozicija glagolskog vremena (prošlost : sadašnjost) realizira se na početku glagolskog izraza ako se radi o finitivnoj glagolskoj grupi ili se uopće ne realizira kod nefinitivne glagolske grupe. Prva riječ u glagolskoj grupi iskazuje opoziciju između sadašnjosti i prošlosti, bez obzira na to od koliko se riječi sastoji:

<i>teaches : taught</i>	<i>is taught : was taught</i>
<i>has taught : had taught</i>	<i>has been taught : had been taught</i>
<i>will teach : would teach</i>	<i>will be taught : would be taught</i>
<i>is teaching : was teaching</i>	<i>is being taught : was being taught</i>
<i>will have been being taught</i>	<i>: would have been being taught</i>

Posljednji navedeni oblik uzimao se kao maksimalan u gramatikama, ali stvari su još složenije.⁹

⁸ U engleskim gramatikama dolaze termini *past* i *non-past*, čime se izbjegava opredjeljenje *present* ili *future*. Termin prošlost i sadašnjost dolaze s tim značenjima u: V. Suzanić, »Gramatička degradacija«, *Radovi Filozofskoga fakulteta u Zadru*, sv. 7, 1968, str. 89—98, v. str. 93—94.

⁹ Tako ima J. Millington-Ward, *The Use of Tenses in English*, London, 1952, *Appendix II*, iza str. 158, a tako ima i R. Quirk, *op. cit.*, str. 73, dok G. Leech i J. Svartvik, *A Communicative Grammar of English*, London 1975, str. 305, imaju samo kombinacije s tri pomoćna glagola: *must have been typing* i *must have been typed*, a modaliziran progresivni pasivni oblik ne predviđaju već samo konstrukciju bez modala: *are being typed*.

Za buduće vrijeme uzima se da je modalni glagol *will* (a u govoru školovanih ljudi i *shall*) preuzeo ulogu pomoćnoga glagola za iskazivanje budućnosti, ali iskazivanje budućnosti nije ograničeno samo na ta dva glagola:

- We must meet next week.*
- *We may meet next week.*
- *We can meet next week.*
- *We'll meet next week.*

Svi ti oblici jednako iskazuju buduće vrijeme.¹⁰

2. 2. Model koji operira s osam binarnih opozicija u glagolskoj grupi može se zgodno upotrijebiti za definiranje finitivnosti. Finitivni glagolski oblici, ili »lični glagolski oblici« kako se još nazivaju, realiziraju svih osam opozicija, tj. može se odabrati jedan član opozicije ili drugi. Tako-zvani bezlični oblici (infinitivi, participi i gerundi) ne iskazuju opozicije navedene gore pod br. 1, 2 i 7, a opoziciju br. 3 samo s pomoću *not*, nikada s pomoću *n't*.¹¹ Sve ove opozicije realiziraju se na prvom elementu u strukturi glagolske grupe, te je upravo prisutnost odnosno odsutnost toga elementa kriterij za klasifikaciju glagolskih grupa kao finitivnih odnosno nefinitivnih. Ako se grupa sastoji od jedne jedine riječi, ta riječ je najčešće leksički glagol u prezentu ili u preteritu. Ako se sastoji od dviju riječi ili više, treba provjeriti da li je prva riječ koji od pomoćnih glagola u prezentu ili preteritu. Ako se k tomu takav pomoćni glagol može staviti ispred subjekta, to je još jedan dokaz da je grupa finitivna. Taj element gramatičari nazivaju operatorom,¹² a mogao bi se nazvati i finitivnim elementom.

Tada bi se finitivna glagolska grupa mogla definirati kao takva koja sadrži finitivni element, sposoban da iskaže kontraste u opozicijama br. 1, 2, 3 i 7 u svojoj prvoj riječi. Tako bi objašnjenja poput onoga da finitivni glagol čini rečenicu kompletnom i udahnuje joj život, ili da se finitivni glagol može limitirati s obzirom na način, vrijeme, stanje, aspekt, broj i lice,¹³ trebalo izbaciti iz gramatike.

3. 1. Drugi model kojemu je polazište u jezičnoj formi operira sa sistemom od tri glagolska vremena, od kojih govornik bira između prošlog, sadašnjeg i budućeg, s time da se izbor može ponoviti nekoliko puta. Neki se proces može locirati u nekom (apsolutnom) vremenu i onda unutar toga vremena može se ponovno locirati u (relativnom) vremenu. Ovdje treba definirati sistem kao termin u sistemskoj lingvistici. Sistem je jedna od osnovnih kategorija u gramatičkoj teoriji, ravnopravan ostalim kategorijama,¹⁴ a u sistemskoj lingvistici tretira se kao najvažnija kategorija, kao što je npr. struktura najvažnija kategorija u strukturalnoj lingvistici. Sistem je paradigmataskog karaktera, on je kate-

¹⁰ Isp. Geoffrey N. Leech, *Meaning and the English Verb*, London 1978 (1971), str. 90.

¹¹ Negacija *n't* veže se samo uz prvi element u strukturi glagolske grupe i negira je čitavu, a negacija *not* uz prvi element negira čitavu glagolsku grupu, inače samo onaj dio grupe koji stoji iza nje, npr. *he may have not gone but fled*, a tako može i u hrvatskom standardnom: mogao je ne otići već pobjeći.

¹² Npr. R. Quirk, *op. cit.*, str. 65.

¹³ Isp. George O. Curme, *English Grammar*, New York 1964², str. 265.

¹⁴ Isp. M. A. K. Halliday, »Categories of the Theory of Grammar«, *Word* 17 (1961), str. 241—292.

gorija izbora — sistem je popis opcija, tj. popis značenja među kojima je moguće izvršiti izbor. U svakom tekstu, bio on kratak ili dug, opcije koje se pojavljuju na pojedinim mjestima u strukturi bit će u kontrastu sa svim drugim opcijama koje su se mogle pojaviti na tim mjestima ali se nisu pojavile.

Sistem ima tri bitne osobine:

1) Sistem čine članovi koji se međusobno isključuju. Izbor jednog člana briše mogućnost izbora bilo kojeg drugog člana. Na primjer, lociranje nekog događaja u prošlosti isključuje sadašnjost i budućnost; ako je imenica u singularu, isključen je plural; ako je izabran pozitiv, isključeni su komparativ i superlativ.

2) Sistem je konačan. Može se ustanoviti granica i reći da se neki sistem sastoji od određenog broja članova, ni više ni manje od toga broja. Granica se postavlja tako da svi članovi koji se međusobno isključuju čine sistem, a sve opcije koje se međusobno ne isključuju s onima u sistemu, nisu njegovi članovi. Na primjer, sistem polariteta je konačan i sastoji se od dva člana: negativnosti i pozitivnosti; sistem komparacije je konačan i sastoji se od tri člana: pozitiva, komparativa i superlativa. Može se još reći da je sistem po definiciji zatvoren.

3) Značenje svakog pojedinog člana sistema ovisi o značenju svih drugih članova. Ako se promijeni značenje jednom članu, promijenit će se značenje svim ostalim članovima. Ako se sistemu doda ili oduzme koji član, promijenit će se značenje svim drugim članovima. Staroengleski je imao tri gramatička broja (singular, dual i plural) a suvremeni engleski ima dva (singular i plural). U sistemu od tri člana plural je značio »više od dva« a danas u sistemu od dva člana plural znači »više od jedan«.

Budući da je svaki gramatički sistem konačan, ograničeno je i područje značenja koje je zajedničko svim njegovim članovima. Uzajamna isključivost i konačan broj opcija omogućava da se pokažu, za neko značenje, odnosi (ili njihov nedostatak) prema svim drugim značenjima što ih sadrži gramatika nekog jezika. Pored zajedničkog područja značenja članovi sistema moraju imati i zajednički gramatički okoliš. Za svaki sistem postoje okolnosti u kojima članovi sistema, svi bez razlike, dolaze kao opcije. Kada se pojave takve okolnosti, tada ne samo da je moguće izvršiti izbor među članovima sistema, već je takav izbor obligatan. Na primjer, kad god se javi imenska grupa, mora se izvršiti izbor između singulara i plurala. Takve okolnosti mogu se zvati u vjetima sistema, i prvi korak u specifikaciji uvjeta je identificiranje hijerarhijskog stupnja sintagme na koju se sistem primjenjuje.¹⁵ Uvjet za sistem gramatičkog broja je nominalna grupa, a ne nominalna riječ: cijela je grupa u singularu ili u pluralu, što se npr. može dokazati s kongruencijom između imenice i determinativa. Uvjet za sistem glagolskih vremena je glagolska grupa, i to ne bilo kakva grupa već samo nefinitivna i od finitivnih afirmativna i interogativna a ne imperativna.¹⁶

¹⁵ Sintagme i njihov red u engleskoj gramatici v. kod: V. Suzanić, »Gramatički aspekt prevodilačkog procesa«, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, sv. 5, 1964, str. 86—87.

¹⁶ Na ovom mjestu se pod glagolskim vremenom misli nešto drugo nego u opoziciji br. 1 u 2. l.

3.2. Materijal od kojega je sazdana glagolska grupa su pomoćni i leksički glagoli koji kao riječi imaju raspon od tri do pet oblika, a glagol *be* ih ima osam. Iznimku čini mala skupina modalnih glagola, čija je funkcija čisto gramatička i imaju jedan ili dva oblika. Iz toga materijala moguće je konstruirati sistem glagolskih vremena (i druge glagolske sisteme) u kojem se značenje glagolskih vremena neće opisati s pomoću direktne reference glagolskog oblika prema nekoj vremenskoj relaciji u fizikalnom svijetu, nego će se povezati s fizikalnim svijetom preko spleta formalnih kontrasta koji vladaju između glagolskih oblika. Takav sistem konstruirao je Halliday.¹⁷ Pored konstrukcija koje se redovno navode u gramatikama, on je uzeo u obzir i neke druge konstrukcije koje se navode kao alternativa nekim glagolskim vremenima. Tako formulu *be-going-to* + infinitiv i *be-about-to* + infinitiv ravnopravno tretira kao iskaz za futur, a *be* i *get* su ravnopravni pomoćni glagoli za tvorbu pasiva. Njegov termin »prsto« glagolsko vrijeme odnosi se na glagolske grupe gdje je izbor glagolskog vremena učinjen samo jednom, a »složeno« vrijeme je ono gdje je takav izbor učinjen dva, tri, četiri ili najviše pet puta. Toliko dopuštaju resursi engleskog jezika.

Tabela pokazuje finitivna glagolska vremena u aktivu. Za pasiv treba između zadnjeg pomoćnog glagola i leksičkog glagola ubaciti oblik glagola *be* koji bi bio određen glagolom koji mu prethodi, kako je navedeno gore u 0.2. Ovdje se donosi samo jedan dio tabele, da se ilustrira princip po kojemu je složena.¹⁸

Prosta glagolska vremena, tj. takva u kojima je izbor izvršen samo jednom, ilustrirana su u ovom bloku:

<i>taught</i>	prošlo
<i>teaches</i>	sadašnje
<i>will teach</i>	buduće

Pošto govornik obavi prvi izbor, može to učiniti još jednom:

<i>had taught</i>	prošlo u prošlom
<i>has taught</i>	prošlo u sadašnjem
<i>will have taught</i>	prošlo u budućem
<i>was teaching</i>	sadašnje u prošlom
<i>is teaching</i>	sadašnje u sadašnjem
<i>will be teaching</i>	sadašnje u budućem
<i>was going to teach</i>	buduće u prošlom
<i>is going to teach</i>	buduće u sadašnjem
<i>will be going to teach</i>	buduće u budućem

Izbor se može učiniti tri, četiri i pet puta. Ovdje se daje maksimalna mogućnost:

<i>had been going to have been teaching</i>
<i>has been going to have been teaching</i>
<i>will have been going to have been teaching</i>

¹⁷ M. A. K. Halliday, »The English verbal group«, *System and function in language* (ed. G. Kress), London 1976, str. 136—138. U daljnjim referencama skraćeno u *Verbal Group*.

¹⁸ Halliday, *Verbal Group*, str. 153—154.

a to je

sadašnje u prošlom u budućem u prošlom u prošlom
sadašnjem
budućem

Halliday navodi i restrikcije koje se javljaju u tom sistemu. One se javljaju zato što se ne može kombinirati sve sa svačim već je svaki oblik determiniran onim što mu prethodi. »Sadašnje vrijeme« javlja se samo na krajevima niza, kao prvi ili posljednji izbor ili kao i prvi i posljednji. Isto vrijeme nikad ne dolazi dvaput uzastopce osim na početku cijelog postupka. »Buduće vrijeme« javlja se na početku postupka i još samo jednom u seriji.¹⁹

Pravila za identifikaciju glagolskih vremena i stanja u finitivnoj glagolskoj grupi u indikativu mogla su se sada formulirati. U formulama V^o je znak za osnovni, »rječnički« oblik glagolske riječi, V^s je znak za sadašnje vrijeme, V^d je znak za prošlo vrijeme, V^s je znak za sadašnji particip, a Vⁿ je znak za prošli particip. Pravila će istodobno objasniti termine kao što su »prošlost u prošlosti«, »budućnost u prošlosti u sadašnjosti«, »sadašnjost u prošlosti u budućnosti u prošlosti u prošlosti« itd.

	V ^d	prošlost
	V ^s	sadašnjost
<i>will</i> +	V ^o	budućnost
<i>have</i> +	V ⁿ	prošlost u
<i>be</i> +	V ^s	sadašnjost u
<i>be-going/about-to</i> +	V ^o	budućnost u
<i>be/get</i> +	V ⁿ	pasiv

Postupak teče ovako: najprije se pogleda prva riječ u glagolskoj grupi. Ako je V^d, označi se kao »prošlost«; ako je V^s, označi se kao »sadašnjost«; ako je ta riječ *will*, ostavi se. Tada se gledaju riječi u parovima: prva i druga riječ, zatim druga i treća, zatim treća i četvrta, i tako redom. Izrazi *be-going-to* i *be-about-to* tretiraju se kao da su jedna riječ. Ako je posljednji par *be* ili *get* + Vⁿ, označi se kao pasiv; ako nije, onda se označi kao aktiv. Tako je, na primjer,

will have been going to have been teaching

1   2   3   4   5

Prva riječ je *will*, pa se prelazi na prvi par itd.:

- 1) prvi par: *will* + V^o   »budućnost«
- 2) drugi par: *have* + Vⁿ   »prošlost u«
- 3) treći par: *be going to* + V^o   »budućnost u«
- 4) četvrti par: *have* + Vⁿ   »prošlost u«
- 5) peti par: *be* + V^s   »sadašnjost u«
- 6) posljednji par nije *be/get* + Vⁿ   »aktiv«

¹⁹ Halliday, *Verbal Group*, str. 155.

Naziv se čita odozdo prema gore: »aktiv«; »sadašnjost u prošlosti u budućnosti u prošlosti u budućnosti«.²⁰

Slično se postupa i u ovom primjeru:

was going to be taught

1) prva riječ: V ^d	»prošlost«
2) prvi par: <i>be going to</i> + V ^o	»budućnost u«
3) drugi par: <i>be/get</i> + V ⁿ	»pasiv«

Prema tome: »pasiv«; »futur u prošlosti«.

3. 3. Ponovno se je pojavio naziv »futur u prošlosti« koji je u dijamantu HVS i 1. 1. bio oznaka za ZT s pozitivnim vektorom. Ali dok je tamo taj naziv bio oznaka za kategoriju izvan jezika, jer je HVS konstruiran da prikaže odnose neovisno o jeziku i tek je tada trebalo naći koji oblici u jeziku odgovaraju pojedinim točkama toga konstruiranog sistema, ovdje je »futur u prošlosti« naziv koji izvire iz jezičnog materijala. Glagolska vremena treba odrediti prema oblicima riječi i njihovim kombinacijama u glagolskoj grupi, pa kroz splet formalnih odnosa potražiti relacije s fizikalnim vremenom. No ima tu još jedna ozbiljnija objecka. U HVS »futur u prošlosti« je termin za glagolsko vrijeme u jedinstvenom sistemu u uvjetima slaganja vremena, a do slaganja vremena dolazi u složenim rečenicama. Upravo bi to trebalo da bude formalan kriterij za razlikovanje primarnog sistema od sekundarnih sistema. Za proste rečenice ima jedan sistem, za složene rečenice drugi. »Futur u prošlosti« kako izlazi iz posljednjeg primjera u 3. 2. je naziv za glagolsko vrijeme u primarnom sistemu glagolskih vremena u prostoj rečenici. »Futur u prošlosti« iz HVS, realiziran kao *would teach*, uvjetovan je prošlim vremenom u glavnoj klauzi. Izraz *would teach* dolazi u sekundarnom sistemu glagolskih vremena u sekventnim klauzama²¹ kao ekvivalent izrazu *will teach* iz primarnoga sistema. Izraz *would teach* ne dolazi u primarnom sistemu nikako.

Pored primarnog sistema u prostim rečenicama i minornog sistema u uvjetima slaganja vremena ima još jedan minoran sistem glagolskih vremena u finitivnim grupama s modalnim glagolom i u nefinitivnim glagolskim grupama. Ovdje se daje tek nekoliko primjera radi ilustracije:²²

- *can teach; to teach; teaching*
- *can have taught; to have taught, having taught*
- *can be going/about to teach; to be going/about to teach, itd.*

4. Jezici organiziraju snalaženje u fizikalnom vremenu na različite načine, a ti načini ovise o jezičnom potencijalu koji govorniku stoji na raspolaganju, tj. o inventaru riječi i oblika i njihovu rasporedu u strukturi glagolske grupe. Kroz tu prizmu dostupnih oblika i rasporeda, tj. kroz formalne kontraste, govornik reagira na vanjski svijet za potrebe komuniciranja. Iz cjelokupnog inventara opcija govornik izabire jednu i suprotstavlja je ostalima, ali to ne čini na način da kontrastira izabranu

²⁰ Halliday, *Verbal Group*, str. 155—156.

²¹ Sekventne klauze je naziv za klauze u kojima predikat slijedi pravila slaganja vremena.

²² Isp. M. A. K. Halliday, »English system networks«, *System and function in language* (ed. G. Kress), London 1976, str. 101—135, v. str. 128—130.

opciju cijelom inventaru. Ako, na primjer, izabere prošlo glagolsko vrijeme, ne suprotstavlja ga svim mogućim vremenima nego samo sadašnjem i budućem vremenu, te ako treba izabire ponovno jedno od tri vremena. Lakše je, jednostavnije i efikasnije postulirati nekoliko manjih sistema, pri čemu izbor izvršen u jednom sistemu jest uvjet za ulaz u drugi sistem itd. Na taj način se čitav sistem zamišlja kao rekurzivan.

Glagolsko vrijeme nije jedino sredstvo kojim jezik iskazuje odnose u fizikalnom vremenu. Glagolskim vremenom se fizikalno vrijeme u kome se zbiva proces locira u odnosu na neku drugu vremensku točku ili točnije u odnosu na neki drugi proces ili događaj. Obično je to trenutak govora, ali mogu biti i druge situacije — otuda pored ST postoje i ZT i BT i ZBT. Drugi je način da se proces tretira s obzirom na njegovu unutrašnju vremensku konstituciju. Proces iskazan glagolskom grupom može se promatrati kao cjelina, bez obzira na faze od kojih se sastoji, »izvana«; ali se može promatrati »iznutra« te govornik vodi računa o tome da proces ima početak, sredinu i kraj. Ovdje se, dakako, radi o glagolskom aspektu. Ako se proces tretira u cjelini, riječ je o perfektivnom aspektu, a ako se tretira s obzirom na unutrašnju vremensku strukturu situacije, riječ je o imperfektivnom aspektu.

V. SUZANIĆ: MODELI SISTEMA ...

RFFZd, (24(11) (1984/85)

Vjekoslav Suzanić: MODELS OF TENSE SYSTEMS IN ENGLISH

Summary

Three models of tense systems are briefly discussed.

W. E. Bull compared tense systems to the calendar. His hypothetical tense system operates with four axes of orientation, all of which are related to the present moment which is simultaneous with the act of verbalization. The basis of the system are temporal relations of extra-linguistic character.

Two types of intra-linguistic models have been constructed. In the model with two tenses, past and non-past, the relations are presented as a set of eight binary oppositions in the morphology of the verbal group in English. Tense is realized in the shape of the first word in the finite group — hence this word is the finite element.

The model with three tenses, present, past and future, is recursive in M. A. K. Halliday's description, allowing for the first choice to be repeated by other choice or choices, and is made up of several related systems conditioned by linguistic factors. The tenses in independent clauses and the tenses in bound clauses belong to different systems.

Tense is not the only resource of expressing time relations in the verbal group. The other is aspect.